

Wprowadzenie

Niniejszy numer «Studiów Politologicznych» zawiera drugą część opracowań powstałych po ogólnopolskiej konferencji uniwersyteckich zakładów teorii polityki, która odbyła się ponad dwa lata temu w Mądralinie pod Warszawą. Na temat charakteru i przesłania tej konferencji pisaliśmy we wstępie do poprzedniego numeru Studiów zawierającego artykuły powstałe z inspiracji konferencyjnej¹. O ile pierwsza część pokonferencyjnych materiałów skoncentrowana była na interpretacji problemu polityczności, to niniejsza skupia się wokół zagadnień teoriopolitycznej refleksji nad politologią i uniwersytetem. W poprzednim tomie analizowaliśmy politykę i władzę niejako poza samą politologią i Akademią. W obecnym tomie próbujemy podjąć zagadnienia związane z mechanizmami władzy i polityki zaszytymi i obecnymi wewnątrz politologii, w samym procesie poznania; analizujemy szereg epistemologicznych i metodologicznych aspektów poznania polityki i uprawiania politologii jako nauki. Postanowiliśmy także przyjrzeć się bliżej instytucjonalnym warunkom uprawiania naszej dyscypliny i realizowania kształcenia w tym zakresie. Badanie w szerokim sensie mechanizmów instytucjonalizacji uprawiania nauki i edukacji wydaje się nieco dotąd zapoznanym kierunkiem politologicznych analiz. Tymczasem to na politologii zwłaszcza spoczywa obowiązek identyfikowania i demaskowania politycznych mechanizmów funkcjonowania nauki i urzeczywistniania polityki wobec nauki i szkolnictwa wyższego, podobnie jak wobec wszystkich innych obszarów rzeczywistości społecznej. Nie ma żadnego dobrego powodu, by sferę tę traktować jako wyłączonej z krytycznej politologicznej refleksji. To właśnie sama dziedzina życia społecznego, jaką jest nauka, zdaje się być dobrym przykładem tego, jak pod maską apolityczności i uniwersalnej, zdawałoby się, bezalternatywnej racjonalności, kryje się polityka i konfrontacja interesów społecznych o podstawowym znaczeniu dla społecznych zdolności samoświadomej refleksji nad warunkami bytu społecznego i mechanizmami jego reprodukcji, nad strukturami przemocy symbolicznej odgry-

---

¹ M. Karwat, B. Kaczmarek (red.), *Polityczność i polityka w refleksji teoriopolitycznej*, «Studia Politologiczne» 2015, vol. 37.

wającej kluczową rolę w ustanawianiu i funkcjonowaniu panowania ideologicznego i ideologicznej hegemonii także we współczesnym świecie. Obszarem tych zjawisk i procesów jest również nauka, zwłaszcza nauki społeczne i polityczne. Komponentem mechanizmów kreacji dominujących ideologii i ich socjalizowania jest sam uniwersytet, jest też wreszcie instytucjonalny wymiar nauki i realizowana przez państwo polityka naukowa i edukacyjna. Pomiędzy zaś uwarunkowaniami i mechanizmami poznania świata społecznego i politycznego, pomiędzy wyzwaniem epistemologicznymi i metodologicznymi a praktyką socjopolityczną i instytucjonalną uprawiania nauki i polityki naukowej istnieje wyraźny związek. Nie są to sfery osobne, lecz współzależne. Takie motywy przyświecały wyborowi tytułu tekstów zamieszczonych w tym tomie Studiów – ***Politologia i uniwersytet w refleksji teoriopolitycznej***.

Artykuły zawarte w tomie podzieliśmy na kilka działów. Podział ten jest w dużej mierze subiektywny, niektóre opracowania wymykają się uproszczonym klasyfikacjom, z powodzeniem mogłyby się znaleźć w różnych działach. Tym niemniej, zdając sobie sprawę z ograniczeń dokonanych wyborów, podjęliśmy taki zwykle przynależny redaktorom wysiłek, mając na względzie przedstawienie zamieszczanych tekstów w możliwie czytelnej strukturze i zdając sobie zarazem sprawę z arbitralności i dyskusyjności takich, skądinąd koniecznych rozstrzygnięć.

Pierwsza część publikacji koncentruje się na refleksji nad teorią polityki i teorią politologii. Otwiera ją artykuł Jarosława Noconia zatytułowany *Dylematy analizy teoretycznej struktury wiedzy o polityce*. Podejmuje on problemy kryteriów dyscyplinarnej tożsamości badań nad polityką, zwraca uwagę na wieloznaczność takich kategorii, jak paradygmat, podejście badawcze, szkoła teoretyczna, orientacja, nurt, stanowisko czy tradycja teoretyczna, nawiązuje do naukowych debat dotyczących interpretacji tych kategorii. Autor wyraża potrzebę podejmowania prób sprecyzowania struktury teoretycznej wiedzy o polityce, choć jednocześnie wyraźnie zaznacza fundamentalne trudności wiążące się takim zamiarem. Uważa m.in., iż inspirujący dla politologii może być stosowany często w socjologii podział na orientacje teoretyczne, uwzględniający rdzeń tradycji badawczej oraz zróżnicowane odmiany jego aplikacji. Proponuje, by punktem wyjścia takiej inwentaryzacji były podejścia historyczne, systemowe, funkcjonalne, neoinstytucjonalne, cybernetyczne, racjonalnego wyboru, behawioralne oraz feministyczne. Zwraca przy tym uwagę, że różnice pomiędzy teorią polityczną a teorią społeczną wynikają raczej z odmiennych sposobów ich kwalifikacji niż z treściowo znaczących rozbieżności.

Kolejny tekst, autorstwa Piotra Borowca, zatytułowany jest *Odmiany teorii ugruntowanej jako metody wyjaśniania i zrozumienia polityki, interdyscyplinarnego przedmiotu badań naukowych*. Punktem wyjścia zawartych w nim rozważań jest podkreślenie wieloparadygmatycznego i pluralistycznego charakteru współczesnej nauki o polityce. Autor analizuje kwestię przydatności w badaniach politologicznych różnych odmian teorii ugruntowanej, rozwijanej zwłaszcza we współczesnej socjologii. Teoria ugruntowana jest w interpretacji autora zarówno metodą wyjaśniania i zrozumienia polityki, umożliwiającą interdyscyplinarne jej badanie, jak i procesową metodologią konstrukcji teorii, pomocnym narzędziem badania fenomenu polityki. Autor analizuje pojmowanie i rozwój teorii ugruntowanej, jej odmiany, traktując ją jako uzupełnienie paradygmatu pozytywistycznego, nauki obiektywistycznej ale i podejścia konstruktywistycznego. Podkreśla użyteczność teorii ugruntowanej dla obu tych paradygmatów badawczych. Analizuje strategie badawcze wykorzystywane w uprawianiu teorii ugruntowanej zarówno w perspektywie pola scjentyistycznego czy pozytywistycznej perspektywy, jak i w perspektywie konstruktywistycznej i ich wykorzystanie w badaniach polityki.

Wiktor Szewczak jest autorem artykułu zatytułowanego *Struktura wiedzy teoretycznej a przedmiot badania politologii*. Zwraca uwagę na relatywnie duże, na tle innych, nauk zaangażowanie politologii w poszukiwanie własnej tożsamości. Analizuje przyczyny tego charakterystycznego dla polskiej politologii zjawiska, zwracając uwagę m.in. na czynniki historyczne, znaczenie badań historycznych i prawnych przejawiających się w sile „starego, zdroworoządkowego instytucjonalizmu”, „kompleks nie-naukowości” wśród politologów. Pokazuje, że polskie i także europejskie poszukiwania w tym zakresie są silniejsze niż w kręgu anglosaskim, gdzie znacznie słabiej przejawiana jest potrzeba odrębności politologii, gdzie nauki polityczne pojmuje się szeroko, włączając do ich zakresu problematykę filozoficzną, ekonomiczną i historyczną, gdzie podział na dyscypliny ma luźny charakter. Następnie autor przeprowadza analizę ogólnej struktury dyscyplinarnej nauki, na tym tle struktury badań w obrębie dyscypliny naukowej, by dokonać przeglądu i interpretacji struktury jądra dyscypliny na przykładzie politologii oraz struktury elementów tego jądra. Zwraca uwagę, że niejednoznaczność jądra politologii związana jest z pluralizmem teoretycznym, nie jest więc możliwy obiektywny wybór jedynie słusznej koncepcji polityki. Artykuł został wzbogacony przez autora o inspirujące i działające na wyobraźnię czytelnika ryciny i grafy.

Czwarty tekst w tej części jest autorstwa Bohdana Kaczmarka. Zatytułowany został *Rozumienia polityki a badanie pozornie niepolitycznych sfer*

życia społecznego. Autor zwraca uwagę, że współzależności pomiędzy naukami politycznymi a innymi dyscyplinami nauki i dziedzinami wiedzy mają zwrotny charakter. Z jednej strony politologia jest nauką zadłużoną i nie sposób jej sensownie uprawiać bez znawstwa i posiłkowania się dorobkiem innych, nie tylko społecznych, nauk. Z drugiej strony, nauki polityczne mają znaczący wpływ na inne dziedziny, często nie doceniany, także wśród samych politologów. Wykorzystując szerokie rozumienie polityki autor próbuje pokazać warunki lepszego wykorzystania politologii do demaskowania politycznego charakteru zjawisk pozornie niepolitycznych, apolitycznych czy postpolitycznych, zwracając zwłaszcza uwagę na interferencję pomiędzy naukami o polityce a naukami o organizacji i zarządzaniu.

Druga część artykułów zawartych w niniejszym tomie została zatytułowana **O poznaniu i metodzie. Metafory kognitywne w badaniu polityki**. Przewodnim wątkiem w niej zawartym jest refleksja nad znaczeniem kognitywnej rewolucji, która dokonała się w naukach społecznych i z pewnymi oporami i opóźnieniami dokonuje się także na gruncie nauk politycznych. I w konsekwencji nad znaczeniem w tym kontekście metafor poznawczych dla rozwoju badań nad polityką.

Rozważania w tej części otwiera artykuł Piotra Łukomskiego pt. *Metafora pojęciowa jako forma eksperymentu myślowego*. Jego punktem odniesienia jest bardzo bogata tradycja refleksji nad metaforami i posługiwanie się nimi w filozofii. Wązki wkład w rozwój badań nad rolą metafor wniosła ewolucyjna teoria poznawcza, zwłaszcza badania Lakoffa i Johnsona, zwracające skądinąd uwagę także na przedjęzykowe znaczenie poznawcze metafor. Metafory poznawcze są rodzajem eksperymentu myślowego, wyrafinowanym narzędziem poznania naukowego, odwołującym się do wyobraźni, posiadającym kluczowe znaczenie dla humanistyki opierającej się na rozumieniu. Autor podejmuje zagadnienie metafor jako reprezentacji, zwraca uwagę, że metafora, podobnie, jak aparatura, jest reprezentacją właśnie, w której coś jest reprezentowane przez coś innego. Metafory, podobnie, jak każdy eksperyment mogą być obarczone ryzykiem popełnienia spektakularnego błędu. Ale na czym miałyby polegać badanie w nauce, jeśli nie na wytyczaniu nowych dróg także w ten sposób?

Filip Pierzchalski zatytułował swój artykuł *Reprezentacjonizm metaforyzacji w analizach politologicznych*. Punktem wyjścia rozważań jest problem założeniowości i bezzałożeniowości każdej wiedzy, permanentnej konfrontacji na linii obserwacja – myślenie. Autor akcentuje rolę języka w poznaniu, warunkowanie przyczynowe poznania przez język. Podkreśla ważny sens teoriopolityczny metafor, rolę badacza jako myślowego

eksperymentatora i językowego kreatora. Zwraca uwagę na metaforę jako narzędzie heurystyczne, wyraz twórczego myślenia. Odwołuje się do psychologii poznawczej, gdzie metaforyzacja jest interpretowana jako wypadkowa orientacji deskryptywnej i afektywnej w poznaniu. Metafora jest kluczem do poznania interpretacyjnego, zarazem mechanizmem reprezentacjonistycznym, przełamuje naoczność i konwencjonalizm w praktyce badawczej, wyraża pośredni charakter poznania. Stosowanie metafor w procesie poznania zakłada właśnie jego pośredni charakter, a także fakt, że percepcja uczonego jest zawsze oglądem koincydentalnym. Jest wyrazem relatywizacji epistemicznej, założeniowości wiedzy, zapośredniczeń kulturowych znajdujących odzwierciedlenie w pluralizmie teoretyczno-metodologicznym. Metaforyzacja jest, zdaniem autora, ważnym elementem naukowego wypowiedzania się na temat materii polityki, jest wyrazem kształtowania wiedzy politologicznej w duchu hermeneutycznego zrozumienia polityki, naukowego poznawania interpretacyjnego, budowania alternatywnych strategii znaczeniowych badań.

O współzależności poznawania polityki i politycznych praktyk dyscyplinarnych w nauce i edukacji – to tytuł trzeciej części tomu. Zawarte w nim opracowania wskazują – z jednej strony – na historię sporów dotyczących poznania w naukach społecznych i politycznych oraz ich aktualność, powtarzalność; odkrywanie niekiedy na nowo wątków, które w innych segmentach „geograficzno-kulturowych” tradycji badawczej były już podejmowane i rozstrzygane, czego niekiedy w naszych warunkach nie dostrzegamy lub odtwarzamy odległe echa dawnych dyskusji. Z drugiej strony – na uwikłanie poznania polityki i szerzej nauk społecznych w kontekst instytucjonalno – społeczny, w którym nauka jest uprawiana, w tym dyscyplinarne praktyki urzeczywistniane w ramach polityki wobec nauki i szkolnictwa wyższego.

Maciej Kassner i Jan Grzymski w artykule *O korzyściach i szkodliwości filozofii nauki dla politologii. Uwagi na marginesie „Odnowy teorii społecznej i politycznej” Richarda J. Bernsteina* omawiają i szeroko komentują przetłumaczoną przez nich książkę amerykańskiego filozofa Richarda Bernsteina *Restructuring Social and Political Theory*, która od pierwszego wydania z 1976 doczekała się sześciu kolejnych i uzyskała status klasycznej pozycji na temat filozofii nauk społecznych. Nawiązując do treści książki, autorzy podejmują problematykę porażki pozytywizmu w naukach społecznych, pułapek niezaangażowania w poznaniu, obecności wartości w procesie poznawczym, podkreślając, że są one nieodłączną cechą ludzkiego działania. Badana w naukach społecznych rzeczywistość nie jest obojętną, neutralną wobec wartości, lecz jest rzeczywistością przez wartości

konstruowaną. Deklarując się jako neutralne etycznie nauki społeczne pełnią nieuświadomioną funkcję ideologiczną. Odnowa teorii jest możliwa pod warunkiem uprawomocnienia – jako koniecznych – jej funkcji krytycznych. Teoria musi być eksplanacyjna i empiryczna jednocześnie. Autorzy zwracają uwagę na zasadnicze różnice w sposobach uprawiania politologii, wyrażające się w odmiennościach dyskursu eksperckiego i krytycznego. Dominacja dyskursu eksperckiego jest ich zdaniem przyczyną zbyt małego wkładu politologii do polskiego życia publicznego.

Kwestie funkcji nauki i teorii naukowej, roli wartości w poznaniu i kryteriów naukowości podejmuje w swoim tekście także Paweł Ścigaj. Artykuł został zatytułowany *O (nad)użyciach wiedzy o polityce*. Tekst został poświęcony problemom nadużywania wiedzy z zakresu nauk społecznych; zawiera próbę wskazania obszaru (nad)użyć, ich pola, granic i uwarunkowań. Autor zwraca uwagę, że nie stanowią one jasno wyróżnionej klasy zjawisk, częściej sytuują się na pograniczu wiedzy poznawczo wartościowej. To, co uznamy za (nad)użycia, zależy od przyjmowanego wzorca naukowości, nie jest możliwe jednoznaczne ich zdefiniowanie. Zaproszeniem do (nad)użyć jest złożona natura funkcji nauki, zwłaszcza jej funkcje pragmatyczne i aksjologiczne. Wiąże się to odejściem od postulatu neutralności, który w naukach społecznych nie może być spełniony. Podobnie, zakwestionowanie autonomiczności podmiotu poznającego stało się powodem, jak autor pisze, kłopotów nowożytnego ideału nauki. Refleksja nad nauką nie jest możliwa bez wartościowania. Ważnym problemem jest paranauka i pseudonauka, gdzie (nad)użycia są jaskrawe. Uznana wiedza naukowa pozbawiona znamion paranaukowości może jednak także okazywać się fałszywa, a paranauka czasami przyczynia się do rozwoju nauki, jak alchemia do rozwoju chemii. Niebezpieczne jest oddawanie w ręce uczonych decyzji, co jest, a co nie jest naukowe. Artykuł kończy się analizą rodzajów (nad)użyć, w tym w zakresie wiedzy o polityce, próbą dokonania ich przeglądu i typologii. W konkluzjach autor podkreśla potrzebę poprawy jakości życia naukowego i brak cudownych narzędzi, które wyeliminowałyby w prosty sposób naukowe (nad)użycia.

Stanisław Filipowicz w artykule *Nauka i reformatorzy. Kilka uwag na temat przeprowadzonych w Polsce reform* analizuje istotę, uwarunkowania i konsekwencje dokonywanych w ostatnich latach reform nauki i szkolnictwa wyższego. Wskazuje na związek reform z określonymi formułami racjonalności i pojęciem rozumu instrumentalnego, z czego wynikają dogmatyczne formuły racjonalności instrumentalnej wdrażane przez reformatorów nauki. Sprowadzają one naukę i szkolnictwo wyższe do produkcji. Tymczasem wiedza nie jest produktem, na pewno nie tylko

produktem, w tym obszarze wielkość sprzedaży nie jest miernikiem wartości. Jak to autor celnie ujmuje, „groteska sylabusów” dobrze oddaje te reformatorskie działania. Wyrastają one z neoliberalnej ideologii, ze złudzenia, iż konkurencja i rynek są panaceum na organizację życia społecznego. Autor zwraca uwagę na przemoc symboliczną zawartą w programach reform, na odrzucenie charyzmy i tradycji na rzecz porządku opierającego się na coraz większym zakresie dyscyplinowania.

Częściowo zbliżone zagadnienia podnosi Jan Grzymiski w opracowaniu zatytułowanym *Przemiany uniwersytetu w ramach „kultury audytu”*. *Przyczynek do studium relacji władzy i form kontroli nad nauką oraz szkolnictwem wyższym*. Autor poddaje krytycznej analizie dążenie, by dydaktyka i badania naukowe służyły rynkowi, a relacje pomiędzy wykładowcami i studentami podporządkowane były zasadzie popyt – podaż. Wskazuje, że szczególna presja dotyczy politologii, gdyż politolog utożsamiany jest z medialnym ekspertem. Potrzebna jest odnowa metodologiczna politologii, potrzebny nowy sposób badania polityki i władzy. Powinien on polegać na otwarciu politologii w stronę antropologii oraz krytycznej teorii politycznej i społecznej. Obowiązkiem politologii jest także badanie uniwersytetu, próba odpowiedzi na pytanie, czy jest jeszcze miejsce dla uniwersytetu jako autonomicznej instytucji zdolnej do krytyki rzeczywistości społecznej i politycznej. Obecna sytuacja charakteryzuje się kryzysem Akademii, roli profesora, obsesją policzalności i rozliczalności. Polskie problemy w tym względzie są częścią większej całości. Krytyka komercjalizacji nauki, obecnego modelu uniwersytetu i uprawiania nauki jest mocno obecna w światowych badaniach. Próbujemy tymczasem w Polsce wdrożyć to, co na świecie jest przedmiotem krytyki. Mechanizmy degradujące uniwersytet autor charakteryzuje określając je kulturą audytu. Jest ona kulturą przechwalania się, wymuszania konformizmu, zawiera określone technologie władzy i rozumienia racjonalności. Ma to wpływ na prowadzenie badań i rezultaty prac naukowych, pomiędzy nimi a warunkami i trybem pracy narzucanych naukowcom istnieje związek.

Tyle relacji z głównych wątków zawartych w tomie. Uważamy, że zasługują one na uwagę i lekturę. Mamy nadzieję, że przyczynią się do rozwoju dyskusji nad politologią i uniwersytetem. Z taką nadzieją przedkładamy tom czytelnikom, życząc owocnej lektury i licząc na krytyczny osąd naszych usiłowań. Oprócz głównych zagadnień, tom zawiera także dział *Varia*, w którym przedstawione zostały analizy dotyczące wybranych zagadnień politologicznych.

Bohdan Kaczmarek, Mirosław Karwat